

АУДИТИВНИ ПАРАЛИНГВИСТИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ КАО ДИСКУРСНИ МАРКЕРИ

Овај рад настоји да укаже на неке паралингвистичке елементе који могу функционисати као дискурсни маркери у непосредној говорној интеракцији. Фокусирамо се на аудитивне паралингвистичке елементе говора, попут модификација гласа (назализовани, лабијализовани говор, и сл.), смеха, говора кроз смех, као и паралингвистичких гласова, и дајемо анализу њиховог функционисања у дискурсу. Грађа за ово истраживање се састоји од снимака неформалних разговора у укупном трајању од пет сати, који су транскрибовани и урађена је анотација паралингвистичких елемената. Анализа показује да говорници обележавају одређене делове исказа, почетак реплике-турнуса, увођење нове теме, увођење дигресије, завршетак дигресије, завршетак реплике итд., или пак дуже целине користећи аудитивне елементе паралингвистичког слоја.

Кључне речи: дискурсни маркери, анализа конверзације, анализа дискурса, разговорни дискурс, паралингвистички елементи комуникације, невербална комуникација, говорна интеракција

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Говорећи о проблематици (не)прецизности језика, и стога и лингвистичког метајезика, као и о задацима лингвистике као науке, Половина (2019: 8-9) даје запажања о проучавању дискурса и његовој комплексности:

„[У] његовој анализи некада [се] веома тешко могу размрсити односи форме, значења, улоге који се на овом језичком нивоу, или у језику у употреби, испољавају у свој својој комплексности. То поготово важи за говорни језик, јер како се често наводи, попут де Сосира, кад говоримо, ми правимо и грешке и прекиде, муцамо, исправљамо сами себе, другим речима, у нашем говору увек се нађу појаве које не припадају уређеном свету језика као система. А потом, говорни језик се не бави, или бар много ређе но што то чини писани, извештавањем и „истинама“ у свету. Захтеви за прецизношћу, тачношћу не припадају спонтаном људском говору, наш свакодневни говор је у непрекидном стваралачком току, не одиграва се у „глувој соби“. Напротив, он испуњава један од основних људских порива – да буде део неке социјалне

заједнице и комуникације са другим људима, па је и његова анализа у дискурсима и друштвеним контекстима један од суштинских задатака лингвистике уопште.“

Инспирисани управо овим погледима Весне Половине на језик, комуникацију, разговорни дискурс и језичка проучавања, као и појавама у комуникацији које „не припадају уређеном свету језика као система“ за предмет овог рада одабрали смо појаве које су условно речено „са маргине“ комуникације – паралингвистичке елементе разговорног дискурса.

Циљ овог рада је анализа паралингвистичких елемената комуникације и њиховог функционисања на дискурсном нивоу. Прецизније, у овом истраживању се бавимо анализом дискурсних маркера који припадају паралингвистичком слоју поруке – посматрамо понашање паралингвистичких елемената комуникације као дискурсних маркера из угла анализе конверзације. У фокусу овог истраживања понашања паралингвистичких обележја комуникације и њиховог односа са другим елементима и слојевима непосредне говорне интеракције су аудитивни паралингвистички елементи.

Ослањамо се на одређење појмова *паралингвистика* и *паралингвистички елементи*, и њихову класификацију, које дају Половина и Панић (2010) и Панић Церовски (2017). Наиме, Половина и Панић Церовски овде предлажу сагледавање говора као дводелне структуре: ЈЕЗИК – ПАРАЛИНГВИСТИКА. Тако, под *језиком* се подразумева вербални код, одн. различити лингвистички нивои, а под *паралингвистиком* ауторке подразумевају све елементе невербалног кода који имају комуникативну вредност. Паралингвистичка обележја су обележја говора која се јављају интенционално у комуникацији лицем у лице, тј. у непосредној говорној интеракцији и имају неку функцију у оквиру комуникационог процеса (или више њих). На тај начин Половина и Панић Церовски уводе разлику између невербалног неинтенционалног понашања и паралингвистичких елемената, који су по природи невербални, али који су у комуникацији, односно у разговорном дискурсу, релевантни јер поседују комуникативну вредност. Осим тога, овим проширују појам паралингвистике (Panić Cerovski 2023: 7) јер под њим подразумевају не само паралингвистичке гласове и гласовне модификације већ у његов домен уносе визуелне невербалне – кинезичке елементе комуникације. Сагледавање пропратних елемената непосредне говорне интеракције као један комплекс, који има два главна модалитета – визуелни и аудитивни, оправдано је тиме што се елементи оба модалитета јављају симултано са говорном продукцијом – теку паралелно са њом, могу нијансирати вербални израз, подржавати га, или у случајевима нпр. ироније – бити у супротности с њим. Природа ових модалитета јесте различита, али оно што их сврстава у један комплекс

– паралингвистику, одн. паралингвистичке елементе комуникације – управо је њихова функција у говорној интеракцији (Panić Cerovski 2017: 24).

Будући да паралингвистички елементи комуникације представљају неку врсту потпоре изреченом и у погледу значења, и у погледу њихове улоге у дискурсу, а имајућу на уму да могу у неким ситуацијама функционисати и самостално, замењујући тако вербални израз и у смислу значења, и у смислу његове функције / његових функција (јер их на нивоу дискурса може бити више истовремено), сматрамо да је потребно сагледати на који начин говорник користи ове елементе да сигнализује саговорнику како „намерава да организује свој дискурс, какав је однос између једног исказа и претходног или потоњег текста: кориговање, прецизирање, елаборација, егземплификација, контрастирање, итд.“ (Половина 2019: 140). Другачије речено, потребно је сагледати елементе паралингвистичког нивоа у функцији дискурских маркера.

За елементе дискурса, како вербалне тако и ове паралингвистичке, који имају улогу да „упућују учеснике дискурса на то како би требало да прихвате исказ или део исказа који следи, стварајући путању за интегрисање различитих компонената језичке употребе у целовит, кохерентан дискурс“ (Panić Cerovski, Ivanović 2016: 143, Louwarse, Mitchell 2003: 202) користимо термин дискурсни маркери, који је широко прихваћен у стручној литератури (Schiffrin 1987, Fraser 1990, Paltridge 2012). За „елементе говореног дискурса који функционишу као путокази дискурсне кохерентности“, како дискурсне маркере језгровито дефинише Палтриц (2012: 102), фигурирају, у зависности од визуре из које се ови елементи посматрају, и други термини у науци о језику и комуникацији: дискурсне партикуле (Половина 2019, 111-141, Fischer 2006; Willkop 1988; Henne, Rehbock 2001; Linke, Nussbaumer, Portmann 2001), сигналне фразе („cue phrases“) (cf. Louwarse, Mitchell 2003: 202–203), прагматички маркери (нпр. Chen, Adolphs 2023, Fleischman, Yaguello 2004) (cf. Панић Церовски 2012а:179).

Истраживање улоге паралингвистичког модалитета у маркирању дискурса, као пропратно или као самостално средство маркирања, свакако пружа нове и детаљније увиде у то како непосредна говорна интеракција функционише. Лингвистичка и интердисциплинарна истраживања која су фокусирана на однос говор – пратећи покрети (кинезитички елементи, тј. визуелни паралингвистички елементи) последњих деценија су бројнија. Ипак, како примећују Ченова и Адолфсова (Chen, Adolphs 2023: 36-37), иако је говор у основи мултимодалан, ретка су истраживања којима се обухвата однос координације прагматичких (тј. дискурских) маркера и других модалитета израза (нпр. прозодија, гест, фацијална експресија, итд.). Додаћемо да су

такође донекле занемарена сагледавања начина функционисања аудитивног паралингвистичког нивоа, који је заједно са прозодијом и визуелним паралингвистичким нивоом веома моћно средство маркирања, тј. сигнализирања саговорнику какав статус се даје исказу или делу исказа у говорној интеракцији.

2. КОРПУС

Грађу за ово истраживање чине снимци неформалних разговора у укупном трајању од пет сати, који су транскрибовани – у основни транскрипт унета је анотација за паузе у говору, прекидања, преклапања, замуцкивање, итд., а затим је урађена и описна анотација аудитивних паралингвистичких елемената¹: смех, говор кроз смех/осмех, накашљавање, назализовани говор, лабијализовани говор, шапат, и сл. као и гласови који се јављају у комуникацији и имају своје комуникативно значење и употребу, али не представљају елементе фонолошког система датог језика (Panić Cerovski 2023: 7), а који се у литератури означавају најчешће као паралингвистички гласови, или нпр. вокализације, како их назива Крутенден (Cruttenden 1997: 174). Настојано је да аотирање буде што конзистентније и довољно детаљно за потребе овог истраживања, будући да се путем записивања, тј. аотирања на неки начин осиромашује стварно стање изговореног (Панић Церовски, Ковачевић 2014: 270, cf. Chafe 1994: 43), али истовремено се водило рачуна да се не преоптерети транскрипт и не наруши прегледност и операбилност транскрипта.

За ово истраживање одабрани су управо разговори који се одвијају међу укућанима, познаницима, пријатељима, у неформалном ситуационом контексту, те су стога спонтанији, будући да се у говорној интеракцији овог типа очекује чешће и комотније појављивање аудитивних паралингвистичких елемената комуникације и њихова разноврснија употреба на нивоу дискурса. Саговорници су млади и људи средње доби, а број учесника у овим разговорима креће се од два до четири.

¹ Почетну транскрипцију неких од разговора, који су из обимнијег корпуса разговорног језика ушли у корпус за ово истраживање, извршили су студенти Филолошког факултета Универзитета у Београду који су похађали предмет *Антрополошка лингвистика*, у оквиру припреме материјала за потребе истраживања за своје семинарске радове. Ти транскрипти су затим подвргнути стручној провери двају лингвиста, проф. др Весне Половине и аутора овог рада. У тај основни транскрипт, након извршених потребних корекција, унете су даље анотације од стране аутора овог рада.

3. АНАЛИЗА И ДИСКУСИЈА

У овом делу рада ћемо уз помоћ репрезентативних примера из корпуса приказати понашање аудитивних паралингвистичких елемената на нивоу дискурса, тј. на који начин говорник користи ове елементе комуникације да укаже на статус који даје исказу или делу исказа, или дужој целини – турнусу-реплици.

Смех, говор кроз смех, говор кроз осмех. У пет сати снимљених једносатних разговора из нашег корпуса обележје смеха било је врло заступљено јер су теме које су се развијале у току разговора биле младалачке – догодовштине из гимназије, са факултета, изласци, и сл., а и због тога што су у питању саговорници који се добро познају, блиски су, а поједници међу њима склони су збијању шала и стварању такве врсте атмосфере при комуникацији. Распон појављивања овог паралингвистичког обележја био је од 78 (у разговору са 2 учесника) до чак 243 појављивања (у разговору са 4 учесника). Најчешће се смех јављао као реакција на изречену шалу или коментар, тј. био је последица комичног ефекта изазваног изреченим или пак понашањем неког од саговорника. Међутим, смех као људска психолошка реакција на комично није нам била у фокусу.

Оно на шта је ова студија усмерена јесте то како се говорник служи смехом или говором кроз смех да обележи своје исказе или сегменте исказа у разговору, будући да посматрамо ове појаве из визуре лингвистичке анализе конверзације, и дискурса уопште. Занима нас дакле на који начин смехом и говором кроз смех (и осмех) говорник маркира елементе свог учешћа у разговору, и у којим улогама се ово паралингвистичко дискурсно средство појављивало.

Чини се да је један од основних разлога употребе смеха и говора кроз смех да се скрене пажња на неки сегмент исказа, неку реч или фразу, која може, али и не мора увек да буде сама по себи комична. Следећи ексцерпт из коришћеног корпуса² показује управо такву улогу говора кроз смех:

² У транскриптима из корпуса ознака @ коришћена је за смех, а његово трајање означено је бројем понављања ознаке; ова ознака је коришћена и за обележавање говора кроз смех тако што је унета непосредно (без размака) испред и иза речи или дужих сегмената исказа; уколико се сви учесници у разговору истовремено смеју, то је обележено истим знаком у новом реду транскрипта; говор кроз осмех обележен је описно у заградама, косим словима, испред сегмента на који се односи, тј. где започиње ово обележје, а престанак присуства овог обележја аотирано је коришћењем исте фразе и доњом цртом након ње: (*kroz osmeh*).

(1)

1: kako je bilo na takmičenju?

2: ekstra bilo je zanimljivo novo iskustvo --³ əə ne znam zato što drugačiji skroz koncept takmičenja ‘naš u odnosu n- imali smo i (*kroz osmeh*)

poslužeeenje i piiice posle [zamisli

1: (*kroz osmeh*) šta] je bilo za @posluženje@ @

2: (*kroz osmeh*) one ‘naš one one što se onako one ono lisnato testo ono pecivo

1: da

2: ali znaš ne ono što krispi nego ono pljaf-pljaf @

@@@

2: (*kroz osmeh*) ono kao da je vlažno kao da je mokro

1: jao daa @a joj@

@@@

1: a što tooo@

@@@

1: a bez (*kroz osmeh*) a to kao pecivo da vam @nahrani mozak@

2: (*kroz osmeh*) **nakon** što smo ga **istrošili** je li

@@

2: (*kroz osmeh*) je li, i naravno gomila gaziranih sokova inače pričala mojoj razrednoj za takmičenje (*kroz osmeh*) i ona kao -- kao čujem da se mučiš s maturskim -- da **štucáš** s maturskim tako mi rekla.

1: čekaj kako sad razredna

2: pa iz osnovne ja se s njom

У овом сегменту разговора се може уочити да паралингвистичко обележје „говор кроз осмех“ започиње приликом изрицања синтагме „послужење и пиће“, која је и супрасегментним средствима издвојена од остатка исказа – појачаном гласноћом⁴ и продуженим изговором вокала у акцентованим слоговима. Запажамо да говорник 2 говор кроз осмех у овом случају користи симултано са овим прозодијским средствима истицања, на тај начин чинећи емфазу интензивнијом. Осим тога, овим паралингвистичким средством даје тој емфазу посебан карактер, тиме што истовремено, рекли бисмо, у основи коментарише ситуацију о којој говори – говорник 2 говором кроз осмех тај сегмент исказа маркира и као коментар. Маркирање коментара овде је учињено и вербалним путем: говорник 2 то чини коришћењем

³ Ознаком - бележене су врло кратке паузе, ознаком -- краће паузе, а ознаком --- дуже паузе у говору, а за изузетно дуге паузе обележено је време трајања изражено мерном јединицом времена (тј. у сек.)

⁴ Појачана гласноћа обележена је болдираним словима.

речи „замисли“ на крају исказа, који се у овом случају односи на претходно изречено. Такође, крај реплике говорника 2 може се интерпретирати и као позив на реакцију од стране саговорника, који је у вербалним и паралингвистичким средствима постигнут. Тако, на овом примеру може се врло јасно уочити полифункционалност и паралингвистичких елемената као дискурских маркера, одн. у овом случају код говора кроз осмех, као што је то случај и са вербалним дискурским маркерима, како истиче Панић Церовски (2012а: 179): “ова обележја имају многоструке истовремене функције, на пример – да се установе границе интеракције, да се дају сигнали, упутства за тумачење, да се изрази став, итд.“.

Говор кроз осмех се затим јавља и код саговорнице, која у следећој реплици-турнусу, прихватајући позив на реакцију говорника 2, поставља питање о послужењу после такмичења, развијајући ову опаску-коментар говорника 2 као подтему. Ово паралингвистичко обележје се у даљем току ове размене на неколико места развија у смех, присутно је над целим исказима или код кључних елемената исказа код обе ове саговорнице. Може се рећи да је на изванредан начин говор кроз осмех успостављен и учвршћен у овом сегменту разговора – и темом, односно подтемом, као и комуникативном кооперативношћу ове две саговорнице и њиховим, може се рећи, врло блиским пријатељским односом.

Ово паралингвистичко обележје говорник 2 употребљава и када уводи нову подтему – сусрет и разговор са својом разредном и помињање такмичења о ком је реч и у том пређашњем разговору, а прекида коришћење говора кроз осмех у тренутку када директно цитира исказе које јој је њена разредна у том сусрету упутила: „Чујем да се мучиш с матурским. Да штучаш с матурским.“. Овде је заправо одсуство претходно успостављеног обележја – маркер другачијег статуса исказа, односно дела исказа актуелног говорника. Дакле, користећи се одсуством маркирања дела свог исказа овим паралингвистичким обележјем, говорник 2 својој саговорници маркира тај део исказа као цитиран. Другачије речено, овде је одсуством маркирања говором кроз осмех учињено обележавање цитираног исказа⁵, што уједно показује и делимитативну улогу овог аудитивног паралингвистичког обележја.

(2)

G: Dobro, kad ćemo - šta ćemo i kad ćemo sutra?

M: Čekaj, aj sad, šta [ćemo sad?

R: (*kroz osmeh*) I šta da nosimo] @u gosteee@@@

⁵ Више о проблематици супрасегментног и паралингвистичког маркирања цитираног говора у разговорном дискурсу у: Panić Cerovski 2023, Panić Cerovski 2022, Панић Церовски 2012а, Panić Cerovski 2012b.

M: U koju Rakiu idemo sutra?

G: [U novu

R: U drugu]

M: U novuu?

R: Daaaaa...

M: [A je l tamo, jaaaaaj!

R: Sredi @seee]@@

T: To je taman odlično zato što ja moram Milana da @izbegavam neko vreeeme@@

G: E, taman e, taman da odemo tamo u devet kad počnu da rade.

У датом исечку из разговора, који се води између четворо младих људи, учавамо да код говорнице Р приликом изговарања исказа „И шта да носимо у госте?“, говор кроз осмех прераста у говор кроз смех, и да се тај њен исказ завршава самосталним смехом. Овде говор кроз осмех има функцију најаве пошалице коју ће изговорити, тј. део „у госте“ – наиме, саговорници Г, М, Р и Т у делу разговора који претходи овом исечку покушавају да испланирају заједнички одлазак до радње да купе патике. Тако, може се интерпретирати да говором кроз осмех говорница Р маркира свој исказ као шаливо питање, тј. сигнализира да крај исказа садржи елемент који га чини шаливим, тј. сигнализира долазак „поенте“ те пошалице. Поента је маркирана говором кроз смех, а самосталним смехом, који дакле није праћен вербалним садржајем, такође даје јасан сигнал да је ту крај њене реплике.

Маркирање краја реплике-турнуса самосталним смехом, који наступа након говора кроз смех, присутно је и у турнусу говорнице Т: „То је taman одлично зато што ја морам Милана да избегавам неко време.“. Њена реплика није прекинута, већ је након њеног смеха говорник Г преузео реч дајући свој предлог времена одласка у продавницу патика (ту подтему говорник Г је и покренуо на почетку датог ексерпта „Добро, кад ћемо - шта ћемо и кад ћемо сутра?“). Овде бисмо додали да нереаговање на ову пошалицу говорнице Т, тј. одсуство смеха код говорника Г чини се да је у функцији тога да исказу саговорнице да статус кратке дигресије у овој размени, а не исказа којим се отвара нова тема која би нпр. била однос Милана и ње, узроци избегавања, и сл. Тако, не прихватајући да се и сам насмеје на потенцијално дигресивни коментар саговорнице Т, говорник Г „враћа“ размену на ток који му одговара – с намером да у овом делу размене саговорници заврше започете договоре о времену сутрашњег одласка у продавницу патика.

Паралинџистички самостални гласови и гласовни сјојеви. У коришћеном корпусу уочена су значајна појављивања вокалских гласова (налик вока-

лима српског *a, e, u, o, y*) чија је артикулација на различите начине модификована (нпр. назализовани, или дахтав, аспировани изговор вокалског гласа, или пак испрекидана продукција вокалског гласа уметањем глоталног плозива, и сл.), који се јављају самостално (не улазе у састав речи) и функционишу као својеврсна аудитивна паралингвистичка средства на нивоу дискурса.

Статус ових гласова може се довести у везу са врстом речи какве су речце или узвици, али се не чини да се у потпуности поклапају са граматичким описима ових врста речи. О проблематичном статусу речци и узвика као врста речи детаљно излаже Ломпар (2016: 383-405), критички сагледавајући поједина решења у сербокroatистичким граматикама, закључујући да „различити приступи овом проблему показују да остаје отворено питање статуса речци у систему врста речи, што потцртава релативност постојећих класификација, те лако можемо очекивати појаву не само других, већ и друкчијих.“ (*ibid.*, 394). Такође, за наше истраживање паралингвистичких гласова на нивоу дискурса интересантно је одређење узвика које износи Ломпар: „(...) речи или скупови гласова којима се изражавају емоције или се подражавају звукови из природе, и као такви представљају својеврсну „језичку мимику“ (...) (2016: 404). Износећи то да узвици ни не морају имати статус речи, већ могу бити „скупови гласова“, као и истичући да се могу сагледати као својеврсна „језичка мимика“, Ломпар нам указује на природу комуникативних елемената које ми називамо паралингвистичким, а који су заправо својствени разговорном дискурсу, тиме показујући заправо да је евидентно да се овакав врло разнолик скуп гласовних појава тешко може потпуни адекватно сагледати са позиције граматике.

Исто тако, вреди истаћи да се и у речничким одредницама, дакле и у том виду описа српског језика, за поједине узвике или пак речце прибегло додатним спецификацијама које се тичу начина изговора: нпр. у *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* за узвик **â** стоји као једно од значења: „7. (изговара се кроз нос) *при присећању*.“; за узвик **á**: „(изговара се и кроз нос) *узвик за питање: је ли?*“; за речцу **â**: „2. (изговара се чешће кроз нос) у прилошкој служби: *оволико, њј. онолико колико се неким тестом покаже*.“. Чињеница да је начин изговора морао бити употребљен да се опише значење и употреба ових одредница јасно показује њихов недоречен лексички статус, а могло би се рећи и да се овим проблематизује и њихов фонолошки статус, будући да српски вокалски систем не поседује назалне вокалске фонеме.

Стога, сматрамо да је из позиције анализе конверзације оправдано да овакве гласове не третирамо као речи, тј. не сагледавамо их као узвике или пак речце. Ми их дакле овде третирамо као паралингвистичке гласо-

ве који се јављају у говору, имају одређене дискурсне функције, и чија је употреба на нивоу дискурса и споразумевања говорницима довољно јасна (у корпусу који анализирамо није евидентирана ситуација да саговорнику није најјасније значење неког оваквог паралингвистичког гласа и да тражи објашњење, будући да су у одређеној мери конвенционализовани, а уколико не, њихова се функција закључује на основу контекста, како лингвистичког, тако и ванлингвистичког).

Овакви гласови и гласовни спојеви имали су у нашем корпусу разнолике употребе – најчешће реакције на изречено од стране саговорника, у смислу слагања, потврде, или негодовања, или пак у функцији скретања пажње, тражења реакције, започињања нове теме, или увођења дигресије. У основи, паралингвистички елементи овог типа изразито су интеракционог карактера, тј. функционишу првенствено у сврху грађења и подржавања интеракције, њихова улога је превасходно на нивоу дискурса (они „беже“ синтакси, не јављају се уобичајено као реченични конституенти, стога је и њихово дефинисање из граматичког угла, као што смо видели, проблематично и неухватљиво). Наводећи репрезентативне примере из корпуса покушаћемо да представимо њихово понашање и улоге које могу понети.

(3)

I: ma da da, one obične u belom

M: (*nazalizovano*) (*potvrđno*) [aaa]

G: meni] [milka...

I: one zapa]kovane, i ta mi može

G: meni milka zakon -- čokolada

I: [pa meni...

M: meni] [najlepše želje

I: meni su] mnogo slatke nekako [milke-

M: (*nazalizovano*) (*potvrđno*) [aaa]

I: ali baš pre-previše slatke

G: jooo, ja...

Тако, у примеру (3) може се уочити употреба паралингвистичког гласа, који је назализован, а који се ортографски бележи као *a*, будући да је њему најсличнији, па је и у овом транскрипту тако анотиран, уз одговарајући опис артикулације (уз напомену да се у сличној употреби може наћи и гласовни спој који се ортографски бележи као *axa*, који је присутан у ексцерптима датим у примерима (5) и (12)). Овде говорница М учествује у врло динамичној размени у којој се дешавају учестала прекидања и преклапања говора, те користи ово паралингвистичко средство да истакне своје

учешће у овој размени, тј. да покаже став да се слаже са саговорником (са исказима саговорнице И: „Ма да да, оне обичне у белом“ и „Мени су много слатке некако милке, али баш пре-превише слатке“, али тако да не наруши ток размена између осталих учесника (Г и И). У овом другом случају, како би додатно нагласила своје слагање, овај паралингвистички глас је изговорила изузетно великом висином⁶.

Појачано истицање слагања са саговорником видимо и у примеру (4), где је коришћен паралингвистички глас *e*, уз потврдну речцу *ga*, што је понављањем овог споја посебно истакнуто. Говорница Б овде прекида саговорницу Д у намери да покаже да је у потпуности разуме, и тиме, иако се можда – због прекидања не би помислило да је такав саговорник кооперативан, она заправо сигнализира кооперативност. Емфатички започиње исказ употребом гласа *e* готово инсистирајући да у тренутку покаже своје разумевање описане ситуације, да се саживела са саговорницом и њеним гледиштем, појачавајући то понављањем, а у наставку исказа наводи да и сама има идентична искуства.

(4)

D: i kad i kad, izvini, kad kao *эээ* pošto njega nameštam da me budi a mrzim ono kad zvoni a zvoni tamo negde-

B: *e da e da tad* i ja držim pored glave al inače ovako ne

Говорници маркирају исказ којим показују да су накнадно схватили изречено назалним гласом *a*, продуженог изговора, узлазно-силазне интонационе контуре. Овај паралингвистички маркер се може јавити самостално, као једини члан исказа или реплике-турнуса, или пак говорник њиме започиње исказ којим у наставку и вербалним средствима (речцом *ga*, или глаголима *схваћайџи*, *каџирајџи*, *конџајџи*, и сл. у 1. л. ј. презента, или прилозима *ја-сно*, *скроз*, *сасвим*, и сл. који се врло често неколико пута понове) преноси поруку да је схватио о чему је реч. У ексерпту из корпуса у примеру (5) дат је случај када се исказ састоји само од овог паралингвистичког гласа успешно преносећи поруку о присећању или накнадном разумевању. У примеру (6) видимо ситуацију где исказ започиње овим паралингвистичким гласом, коме је у остатку придружена неколико пута поновљена потврдна речца *ga*. Говорница 1 тражи разјашњење у вези са разредном саговорнице („Чекај како сад разредна?) и након што говорница 2 у реплици *дâ* за саговорницу довољно објашњење (кључни сегмент реплике говорнице 2 за саговорницу је „из основне“), говорница 1 прекида њен исказ најнепосреднијим и најефикасни-

⁶ Повећана висина тона, у релативном смислу, означена је косим словима текста транскрипта.

јим начином у спонтаним пријатељским разговорима – користећи описани паралингвистички глас, уз то изговарајући га повишеним гласом, и додатно изражава да је схватила о којој особи је реч (разредна из основне школе, не из гимназије – јер је ту мушкарац разредни старешина) понављањем потврдне речце. Пример (7) приказује ситуацију цитирања исказа из неке пређашње ситуације, где заправо није реч о говорно реализованим исказима, већ о не-реализованом говору, тј. цитирању мисли и стања. Тако, у датом ексцерпту говорница Б користи ово паралингвистичко средство не да цитира свој исказ реализован у некој пређашњој говорној интеракцији, већ да најнепосредније саговорницима дочара своје стање које се односи на накнадно присећање у ситуацији о којој реферише (приликом одговарања за оцену на часу).

(5)

C: šta to beše još ne mogu da se setim

D: kao stilske figure, to ti je ono kad -- oštar ukus kad kažeš-

C: aha

D: kada jedno čulo objašnjavaš pomoću drugog

B: [(nazalizovano) aaaaaaa]

C: (nazalizovano) aaaaaaa]

(6)

1: čekaj kako sad razredna

2: pa iz osnovne ja se s njom-

1: (nazalizovano) aaa (nazalizovano _) da da da da

(7)

B: E, i ona okrene ja gledam, ona okrene, sećam se bila jedna žuta, plamenjača vinove loze, baš se sećam tog i ja ovako samo 'vako ja ovako stala sad gledam ko je sad ta [ne znam

C: šta li je], dada

B: znaš ono kad učiš sve odjednom [ne može

D: hhh]

B: ja 'nako ko je ja stala rekooo i ona samo 'vako okrene i ja ovako

– (nazalizovano) aa (nazalizovano _) tako, (nazalizovano) aaaaa

(nazalizovano _) to je!

Аудитивни паралингвистички елемент који смо такође бележили словом *a* у транскрипту, а који се реализује као глас продуженог трајања и често појачане гласноће, са равном интонационом контуром, у нашем корпусу говорници су употребљавали да обележе и изразе неку ситуацију која им је

АУДИТИВНИ ПАРАЛИНГВИСТИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ КАО ДИСКУРСНИ МАРКЕРИ

иритантна, која изазива у њима бес, нестрпљење, немоћ, дакле неко стање које има одлике нечег што није лако подносити или издржати. Овај глас заправо се јавља у говору као нека врста супституције за викање (будући да је најотворенији) – говорници га користе како би ослиkali ситуацију у којој „вичу на сав глас“. Пример (8) илуструје такву функцију овог паралингвистичког средства:

(8)

1: pa dobro je kad ti je interesantan maturski kad ti nije samo ono **aaaa** sedim i kucam

2: ja sam baš imala dogodovštine s ovim ja sam 'tela ipak da radim tu interferenciju

Маркирање негативног коментара, тј. негативне евалуације неке ситуације, и то ситуације са којом се говорник помирио, како показује наш корпус, спроведено је гласом *e* продуженог трајања, изговореног вишим гласом равног тона (примери (9) и (10)). Овај паралингвистички елемент у овом значењу и функцији јављао се, како дати примери показују, и самостално у исказима, што додатно указује да аудитивни паралингвистички ниво има важну улогу у непосредној говорној интеракцији. У примеру (10) видимо употребу овог паралингвистичког средства са истом овом функцијом, која је спроведена у шаљивом контексту:

(9)

G: [...] još mi imamo onaj, onaj baš čajnik, ono znaš kao -- čajnik-

M: a čekaj, de bereš lipu majke ti?

G: kod mene

M: pa nemoj, smogčina je od prevoza

G: (*ravno*) *eeee*

M: nemoj ne, ozbiljno, ne valja, zato što

(10)

M: ja sam za nju isplanirala] da bude precednik skupštine, al mora da me izdržava

S: znaš u čemu [je problem?

I: maaa-]

S: kad njoj raskrči put, automatski i nama ovde

I: @@@@

S: neće -- valjda dotle nećemo se zaboraviti

G: inače ćeš ti da izgubiš podršku

I: [pa taman posla

G: i ništa] od precedn-precedavanja skupš[tinom

M: aaaa]

S: jes da nismo u kvorumu, nema nas

M: (*ravno*) eee

S: [a i ti mi-

I: pa i to ćemo] lako da - misim-

Да би изразили негодовање или негативне реакције на неку (ван)лингвистичку ситуацију говорници се у неформалном контексту врло често користе паралингвистичким гласовима, јер им ова комуникативна средства омогућавају да у тренутку изразе или пренесу поруку (користе ове гласове и када реферишу на прошле контексте – за реализоване, али и нереализоване исказе из прошлости). У следећим примерима видимо функционисање ингресивног гласа, који се може и назализовати, чија је артикулација слична гласу *u* (тако је и транкрибован), који је углавном продуженог трајања. Овим паралингвистичким средством говорници мартирају свој исказ као реакцију на нешто неочекивано – исказују изненађење претходно изреченим (11), где се овим гласом започиње исказ којим се реагује, или пак представљање изненађења које се десило у прошлости (12), где се практично „цитира“ ситуација – реакција на изненадни (и стога непријатни) звук.

(11)

G: ko-ko i onaj čokoladirani smoki, to mi tako bolesno-

M: ekstra je!

I: ni meni se ne sviđa uopšte

M: (ingresivno)[iii ja-

G: brate]

M: ali tako ogrebe jezik, jebe ti [kevu

I: a ne mogu] slano i slatko, nee

(12)

B: ja nisam mogla u početku posle sam se navikla ali ovde je još gore pošto tamo bile tapete pa ubija od odzvanjanja a ovde nema tapeta to to [**tako odzvaanja**

D: (*nazalno*) aha (*nazalno*_) akustično]

B: -ja sam stavila jednom mislim misim -- (*ingresivno*) iiiiiii!

C: joj Bože strašno

B: i sad sam ga iznela u hodnik i sad stoji u hodniku

Одређеним паралингвистичким гласовима могуће је исказ маркити као контрастирајући са ставом који је саговорник изнео. У примеру (13)

говорник Г и говорница М исказе започињу вокалским гласом у (који је у другом случају артикулисан са аспирацијом) како би изразили неслагање са претходно изреченим ставом саговорника. Тако, овим паралингвистичким гласом су сигнализирани да исказ у наставку садржи став који је супротан ставу саговорника израженом непосредно пре тога:

(13)

М: *m.mmmm*, volim marcipan, al ne u velikim- možda bi mogla eto sto grama [da pojedem čokoladu

Г: pa ne u velikim, da]

И: zavisi da, nekako meni se znaš [i sviđa nešto-

М: al ne bi mogla] tipa **kolač** od marc- sad [kuglica od marcipana

Г: *uu* ja mogu i sam]- samog da ga jedem

М: (*aspirovano*) u (*aspirovano*) to ne volim

Гласовима и гласовним спојевима који најчешће служе као испуњивачи хезитационих пауза, те тиме функционишу као маркери хезитације⁷ (*а, мм, мхм, хм*, итд.) говорници се користе и да маркирају негативни став, или пак неверицу или чуђење, а ова значења се успостављају различитом интонацијом. Интонација је и код аудитивних паралингвистичких средстава веома битан елемент за конструисање значења. Користећи се примерима (14) и (15) илустроваћемо улогу интонације у успостављању различитих дискурских функција истог паралингвистичког гласовног споја. Тако, у примеру (14) силазном интонацијом над паралингвистичким гласовним спојем који се бележи ортографски као *хм*, говорница С изражава негодовање (у вези са позицијом, чини се, распореда ствари на сточићу – то се из ширег контекста закључује), а затим покушава да добије сагласност саговорнице М (да неку ствар помери). Иако се може први део исказа (до „сmem“) тумачити као оклевање, мишљења смо да је почетни паралингвистички елемент *хм* маркер негодовања, будући да је изговорен силазном интонацијом, и одсечно, а да говорница С након њега исказује оклевање („*аа*“) уводећи њиме своју молбу. У примеру (15) присутно је коришћење истог гласовног споја *хм*, овог пута са узлазном интонацијом. Ни овде није у функцији хезитационог маркера, већ њим говорник Г сигнализира чуђење или неверицу, уз негативну оцену онога што је саговорник непосредно пре тога изрекао, али истовремено и подсмех, након чега упућује саркастични коментар.

(14)

М: u stvari ne, onda -- *ааа*

С: ↓*Hmm* / *аа* / smem?

⁷ О маркерима хезитације и њиховом односу са функцијом маркирања директног цитирања в. у Panić Cerovski 2022.

M: ja sam namerno na ovo stavila, da bude izdignuto, da se чује. E-
S: šta misliš ti?

(15)

G: a kako se ti osećaš krivo kad jedeš onako, uprk- uprkos svemu-

M: da da da, svojim -- [sad ono-

I: da, da]

M: ono i evrokrem ono, jedem

G: ↑hm (*podsmeh*) - čokoladu za **kuvanje**

I: šta, ovaj - ja **volim** tu čokoladu za kuvanje

Паралингвистички гласовни спој *кхм*, којим се подражава накашљавање, служи као маркер истицања, скретања пажње на оно што ће бити изречено, као у ексцерпту изнетом у примеру (16). Истовремено, овим паралингвистичким средством могуће је пренети и поруку да део исказа који следи може бити из неког разлога шкакљив, што је случај у датом примеру, или за саговорника потенцијално непријатан, па тако може фигурирати и као сигнал упозорења (што је на одређени начин повезано са функцијом истицања). Поред ових функција, у нашем корпусу појавио се и случај коришћења овог аудитивног паралингвистичког средства у циљу што непосреднијег и динамичнијег представљања стања – имитирања, „цитирања“ накашљавања из неког другог контекста, приказано у исечку у примеру (17), што је слично употреби аудитивних паралингвистичких средстава из примера (8) и (12).

(16)

I: Šta znači to liberalni?

M: To znači da imaš liberalne poglede na svet/ a to znači da imaš- da smatraš da [...]. Da hoće da ovaj k_{hm} **legalizuju marihuanu**, da hoće da, mislim to je, to je vrlo, m_{hmm}, u to mogu da poverujem.

(17)

M: al ja ga pošecerim

I: da. M_m, da, baš nekad ono k_{hm}-k_{hm}-k_{hm} kao čekaj - baš bude i kiselo onako skroz. Kad je baš baš ono - ja i bananu volim one, više one zelenije nego one baš žute

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У овој анализи употребе аудитивних паралингвистичких елемената настojали смо да сагледамо њихову улогу на новоу дискурса, будући да на-

чини њиховог коришћења могу додатно осветлити како непосредна говорна интеракција функционише.

Будући да паралингвистички елементи заправо не представљају саввим уређени систем, они остају у великој мери ван непосредног фокуса лингвистичких истраживања. С друге стране, то је и зато што се у проучавању језика и језичкој анализи у највећем делу користе писани извори, а они су, у односу на спонтани разговорни језик, унеколико поједностављени тиме што су лишени података из ових „несистемских“ нивоа говорне интеракције – паралингвистичких елемената комуникације, а који имају битну улогу у споразумевању.

У прилогу овом нашем гледишту говоре и Кларк и Фокс Три (2002) анализирајући у корпусима разговорног енглеског понашање, употребу и дистрибуцију *интерјекција* (у нашој лингвистичкој литератури чешћи је термин *узвици*⁸, а у овом раду смо их третирали као паралингвистичке гласове) „uh“ и „um“, где наглашавају да се дефиниције ових интерјекција/узвика у неким речницима, нпр. у *American heritage dictionary of the English language* (2000), базирају у потпуности на писаним изворима – књижевним делима, односно на покушајима писаца да представе спонтане дијалоге, а не на емпиријским подацима из спонтаног говора (Clark, Fox Tree 2002: 79), што заправо пружа донекле непрецизну слику њихове стварне употребе и начина функционисања у говорном језику.

Паралингвистички ниво комуникације, како аудитивни тако и визуелни, одвијајући се паралелно са вербалним нивоом, модификује значења пренета вербалним кодом, допуњује их, нијансира, али и замењује. Аудитивна паралингвистичка средства имају изражену интеракциону функцију – користе се да покрену, нагласе, подрже интеракцију. Овим средствима учесници успевају да на непосредан, динамичан, сликовит, шаљив, драматичан начин обележе своје исказе или сегменте исказа, упућујући тако саговорнику јасне сигнале за њихово интерпретирање.

ЛИТЕРАТУРА

Chafe, W. L. (1994). *Discourse, consciousness, and time: the flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago: University of Chicago Press.

⁸ Предлаже се термин *интерјекције*, којим би се обухватиле и појаве које нису искључиво везане за емоције и рефлексивне реакције (Јокановић-Михајлов 1998: 252, наведено у Ломпар (2016: 403)), док Ломпар сугерише да би требало размислити и о убичајенијем називу, о термину *екскламације* (2016: 403).

- Chen, Y. & Adolphs, S. (2023). Towards a speech – gesture profile of pragmatic markers: The case of “you know”. *Journal of Pragmatics* 210, 36-51.
- Clark, H., & Fox Tree, J. (2002). Using *uh* and *um* in spontaneous speaking. *Cognition* 84,73-111.
- Cruttenden, A. (1997). *Intonation*. Cambridge University Press, 2nd edition.
- Fischer, K. (2006). Frames, constructions, and invariant meanings: the functional polysemy of discourse particles. U K. Fischer (ed.), *Approaches to Discourse Particles*. (427-447). Elsevier.
- Fleischman, S., & Yaguello, M. (2004). Discourse markers across languages. U C. L. Moder & A. Martinovic-Zic (ed.), *Discourse across languages and cultures* (str. 129-148). Amsterdam. Philadelphia: John Benjamins.
- Fraser, B. (1990). An approach to discourse markers. *Journal of Pragmatics* 14, 383-395.
- Henne, H., & Rehbock, H. (2001). *Einführung in die Gesprächsanalyse*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Linke, A., Nussbaumer, M., & Portmann, R. R. (2001). *Studienbuch Linguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Louwerse, M., & Mitchell, H. (2003). Toward a taxonomy of a set of discourse markers in dialog: a theoretical and computational linguistic account. *Discourse Processes* 35 (3), 199-239.
- Paltridge, B. (2012). *Discourse Analysis*. Bloomsbury Publishing.
- Panić Cerovski, N. (2023). Paralingvistička i prozodijska demarkacija direktnog citiranog govora u razgovornom diskursu. U *Filološki vidici 2* (priredile M. Nikolić i T. Parezanović). 5-26. Beograd: Alfa BK Univerzitet.
- Panić Cerovski, N. (2022) Suprasegmentna obeležja i novi markeri citiranja. *Slovenika – časopis za kulturu, nauku i obrazovanje*. (ur. Maja Đukanović i Biljana Milenković Vuković). 187–203. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet, Nacionalni savet slovenačke nacionalne manjine u Republici Srbiji.
- Panić Cerovski, N. (2017). *Verbalna i neverbalna komunikacija*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet.
- Panić Cerovski, N. (2012b). Prozodijski i paralingvistički markeri citiranja u razgovornom jeziku. *Anali Filološkog fakulteta*, 24, 141-154. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet.
- Panić Cerovski, N., Ivanović, B. (2016). Glagoli govorenja kao markeri emfaze – slučaj pseudocitiranja. *Komunikacija i kultura* online, 7,142-154.
- Polovina, V. i Panić, N. (2010). Problemi lingvističke klasifikacije neverbalnih elemenata u komunikaciji. *Anali Filološkog fakulteta*, 22, 215-231, Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet.
- Schiffirin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Willkop, E. M. (1988). *Gliederungspartikeln im Dialog*. München: Iudicium Verlag.

*

Јокановић-Михајлов, Ј. (1998). Узвици као врста речи. *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 7, 159-165.

АУДИТИВНИ ПАРАЛИНГВИСТИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ КАО ДИСКУРСНИ МАРКЕРИ

- Ломпар, В. (2016). *Врсте речи и драматичка пракса (од Вука до данас)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Панић Церовски, Н. (2012а). Цитирање у формалном и неформалном дискурсу. У А. Вранеш, Ј. Марковић (ур), *Културе у дијалогу. Филологија и интеркултуралности (Књ. 1)*. 177-196. Београд: Универзитет у Београду – Филолошки факултет.
- Панић Церовски, Н., Ковачевић, Б. (2014). Вербално и невербално представљање других у медијима. У А. Вранеш, Ј. Марковић (ур), *Србија између истока и запада. Језици Балкана у компаративном и интердисциплинарном контексту*, 267-283. Београд: Универзитет у Београду – Филолошки факултет.
- Половина, В. (2019). *Сигнали дискурса*. Београд: Универзитет у Београду – Филолошки факултет.

Natalija Panić Cerovski

AUDITORY PARALINGUISTIC ELEMENTS AS DISCOURSE MARKERS

Summary

In this paper we analyse the function of paralinguistic elements as discourse markers in direct speech interaction. We focus on auditory paralinguistic elements of speech, such as voice modifications (nasalised, aspirated sounds and speech, etc.), laughter, speech through laughter, throat-clearing sounds, etc., and provide an analysis of their functions in discourse. The material for this study consists of five hours of audio-recordings of spontaneous private conversations, which were transcribed and annotated for auditory paralinguistic elements. The analysis shows that the speakers use auditory elements of the paralinguistic level to mark (certain parts of) their utterance as important, to make a comment, or a reaction to what has been said – agreement, disagreement, evaluation, etc. In addition, some paralinguistic sounds / sound sequences appear as the only element of the turn, conveying the meanings that are being adequately understood by the listeners, thus showing that they function as a substitute for spoken words (verbal utterance), as a more immediate, dynamic, dramatic, comic or direct means of expression.

Key words: discourse markers, conversation analysis, discourse analysis, conversational discourse, paralinguistic elements of communication, nonverbal communication, speech interaction

Наталија Панић Церовски
Универзитет у Београду – Филолошки факултет
natalija.panic@fil.bg.ac.rs
ORCID: 0000-0001-7348-8375